

## ნაირა ვირსალაძე

ეკონომიკის დოქტორი, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო  
უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

## ტერიტორიული ერთეულების ეკონომიკური განვითარების მნიშვნელოვანი ასპექტები („ოკრიბის“ მაგალითზე)

ტყიბული იმერეთის მხარის ერთ-ერთი ლამაზი ქალაქი და ტყიბულის მუნიციპალიტეტის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ცენტრია. ტყიბულის მუნიციპალიტეტი მოიცავს ისტორიულ „ოკრიბას“ და ზღვის დონიდან 600-800 მეტრ სიმაღლეზე მდებარეობს. ქალაქი გაშენებულია მდინარე ტყიბულას (მდ. ყვირილას მარჯვენა შენაკადი) ორივე ნაპირზე და შემოფარგლულია ტყით დაფარული მთაგორიანი ტერიტორიით. მუნიციპალიტეტს ჩრდილოეთიდან ესაზღვრება ამბროლაურის მუნიციპალიტეტი, სამხრეთ-აღმოსავლეთით ჭიათურის მუნიციპალიტეტი, სამხრეთით თერჯოლის მუნიციპალიტეტი, სამხრეთ-დასავლეთით ქალაქი ქუთაისი და დასავლეთით წყალტუბოს მუნიციპალიტეტი. საზღვრების საერთო სიგრძე 120 კმ-ს შეადგენს, მთლიანი ფართობი კი 470 კმ<sup>2</sup>-ს. მუნიციპალიტეტში 45 სოფელია.

ტყიბულის მუნიციპალიტეტის ტერიტორიაზე დაფიქსირებულია უძველესი ადამიანის ნასახლარები მდინარე წყალწითელას ხეობაში: ცუცხვათის მღვიმეში, ნაქერალას ქედის ფერდობზე, ახალსოფლის ტბის მიდამოებსა და მდინარე საბელასურის ხეობაში. ანტიკური ხანის ნასახლარების არსებობა დასტურდება სოფლებში გადაღმა წყალწითელა, სოჩხეთი, ჯვარისა, ოჯოლა, გელათი, კურსები, ოხომირა. მდინარე წყალწითელას ხეობაში არსებულ "ციხე-გორაზე" აღმოჩენილია ბრინჯაოსს იარაღის საწარმოები და ანტიკური ხანის კოლხური მონეტების ზარაფხანა.

სახელწოდება "ოკრიბა" ჩნდება 1071 წლის ნიკორწმინდის "იადიგარში" (საგალობელში), რომელიც მომდინარეობს ლაზური "კირიბ" სიტყვიდან, რაც საბატკნეს ნიშნავს. რაც შეეხება ტყიბულს (ტყვიბული) ის პირველად 1259-1293 წლით დათარიღებულ ისტორიულ წყაროში "მეწირულეების დაწერილ გელათის დეკანოზ იაკობისა ხახულის ღვთისმშობლისადმი" იხსენიება.

ფეოდალურ ხანაში ოკრიბა ქუთაისის საერისთავოს ნაწილი ყოფილა და ხასიათდებოდა მჭიდრო დასახლებით. ამ ეპოქის ქართული არქიტექტურის ბრწყინვალე ძეგლებია: გელათის სამონასტრო ანსამბლი, მოწამეთის "ნაქალაქარი", ბუეთის "მთავარანგელოზების" ეკლესია და სხვა. ოკრიბაში მიწის უდიდესი ნაწილი მეფეს და ეკლესიას-მონასტრებს ეკუთვნოდა, თუმცა ადგილ-მამულებს და ყმა-გლეხებს ფლობდნენ აგრეთვე საბერძნეთსა და სირია-პალესტინაში არსებული ქართული მონასტრებიც. ოკრიბის სოფლების უმეტესობა მხეიძეების საგვარეულოს ეკუთვნოდა. იმერეთის სამეფოს სამხედრო-ადმინისტრაციული დაყოფით ოკრიბა მეოთხე სადროშოში შედიოდა. სასულიერო ხელისუფალი გელათის ეპისკოპოსი იყო. ოკრიბის მნიშვნელოვანი კულტურული ცენტრები იყო გელათის მონასტერი და მოწამეთა.

XIX საუკუნეში ოკრიბამ სამეურნეო-ეკონომიური და კულტურული თვალსაზრისით წინსვლა განიცადა, ამის საფუძველი გახდა 1825 წელს მის ტერიტორიაზე ქვანახშირის საბადოს აღმოჩენა, რომლის ექსპლუატაცია 1846 წლიდან დაიწყო (ტყიბულის ქვანახშირის ბალანსური მარაგი

307 მილიონ ტონას შეადგენს, საერთო გეოლოგიური მარაგი ერთ მილიარდ ტონამდე აღწევს). ამ პერიოდში ტყიბული სამრეწველო დაბა გახდა სადაც ინტენსიურად მიმდინარეობდა ქვანახშირის მოპოვება. ამდენად, ტყიბულის ეკონომიკის ძირითადი დარგი ქვანახშირის მრეწველობა იყო. ამ პერიოდში აქ ქვანახშირის მომპოვებელი 4 შახტი და ქვანახშირის გამამდიდრებელი ფაბრიკა ფუნქციონირებდა. საბადოში წელიწადში 3 მილიონ ტონა ნახშირს მოიპოვებდნენ. ქვანახშირის ძირითადი მომხმარებელი იყვნენ რუსთავის მეტალურგიული კომბინატი და ტყვარჩელის თბოელექტრო სადგური. ნახშირი წარმოადგენდა სამრეწველო საწვავს ფოლადისა და ცემენტის წარმოებაში.

საქართველოში ნახშირის წარმოების ყველაზე მაღალი დონე დაფიქსირდა 1958 წელს - 3 001.7 ათასი ტონა, საიდანაც 48% მოდიოდა ტყიბული-შაორის მადაროებზე. ნახშირი ითვლებოდა ქვეყნის ენერგეტიკული ბალანსის განუყოფელ ნაწილად. გასული საუკუნის 60-იანი წლებიდან, საქართველოს ენერგეტიკული ბალანსის სტრუქტურა თანდათან შეიცვალა, რაც ძირითადად გამოწვეული იყო გაზის მილსადენების ინტენსიური მშენებლობით. ბუნებრივი გაზის გარდილი მოთხოვნა აღმოჩნდა ენერგეტიკული ნახშირის შემცველი, რამაც უარყოფითი გავლენა მოახდინა მურა (ლიგნიტი) ნახშირის წარმოებაზე.

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ შახტებში ქვანახშირის მოპოვება პრაქტიკულად შეწყდა, ქვანახშირის გამამდიდრებელი ფაბრიკა კი დაინგრა. მომპოვებელი ტექნოლოგიების სიძველის გამო დარგი საკმაოდ კარგა ხნის განმავლობაში იყო სტაგნაციაში.

2006 წლიდან ტყიბულის ნახშირის შახტები შპს „ჰოლდინგი საქართველოს ინდუსტრიული ჯგუფის“ საკუთრება გახდა, რომელსაც მარშალის კუნძულებზე რეგისტრირებული კომპანია „ჩემექსიმ ინტერნეიშენალი“ ფლობს. ამავე კომპანიის მფლობელობაშია შპს „ჰაიდელბერგცემენტ ჯორჯიას“ 25%-იან წილს. კომპანიამ მოახდინა ტყიბულის მადაროების ნაწილობრივ რეაბილიტაცია და განაახლა ქვანახშირის მოპოვება. ამჟამად მოქმედებს ნახშირის ორი საბადო, მინდელისა და ძიძიგურის. ორივე წარმოადგენს ტყიბული-შაორის ქვანახშირის აუზის ნაწილს. კომპანია მოიპოვებს ქვანახშირს მიწისქვეშა ოპერაციების საშუალებით. ეს ნახშირი არის ბიტუმინოზური ტიპის ნახშირი ადვილად აქროლადი ნივთიერებების საშუალო შემცველობით, რომელიც მოიცავს მნიშვნელოვანი რაოდენობის მეთანს. სასარგებლო წიაღისეულის მოპოვებაზე ლიცენზიის შესაბამისად ნახშირის მთლიანი მოცულობა შეადგენს 331 მილიონ მეტრიკულ ტონას.

ნახშირის სტაბილური ხარისხის მიზნით 2009 წელს საქნახშირმა ააშენა ნახშირის გადამამუშავებელი და გამამდიდრებელი ქარხანა თანამედროვე აღჭურვილობით. ასევე 2015 წელს ამოქმედდა 13 მგტ-იანი ნახშირზე მომუშავე ელექტროსადგური და ქვანახშირის მოპოვება 350-დან 500 ათ. ტონამდე გაზარდა. ამჟამად ნახშირის ყოველწლიური გამოშვება დაახლოებით 350,0 ათ. ტონაა. მომავალში საქართველოს ინდუსტრიული ჯგუფი აპირებს ნახშირის მოპოვება გაზარდოს 1 მილიონ მეტრიკულ ტონამდე წელიწადში. ამჟამად კომპანიის წლიური ბრუნვა 33 მილიონი ლარია. 1 ტონა გამამდიდრებელი ნახშირის მოპოვება კომპანიას 83 ლარი უჯდება. გაყიდვით კი 57 დოლარად ყიდის. ტყიბულის ნახშირი გამოიყენება ცემენტის ადგილობრივ წარმოებაში, მისი ყველაზე დიდი მომხმარებელი კასპის „ჰაიდელბერგცემენტი“. ხელმძღვანელობის ვარაუდით კომპანია პირველ მოგებაზე 2021 წლიდან გავა.

ტყიბულში ქვანახშირის მოპოვების განახლებამ დიდი როლი შეასრულა მუნიციპალიტეტის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის დასაქმებაში და მნიშვნელოვნად შეამცირა უმუშევრობის

დონე. მუნიციპალიტეტის დასაქმებული მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობის 80.5% (1500 ადამიანი) ტყიბულის შახტებზე მოდის. ქვანახშირის საწარმოს შემოსავლები მუნიციპალიტეტის ბიუჯეტის ადგილობრივი შემოსავლების 94,9 % შეადგენს. ტყიბულში ქვანახშირის მოპოვების აღდგენა მიიჩნევა მუნიციპალიტეტის აღორძინების დასაწყისად. მაგრამ ისიც უნდა ითქვას, რომ შახტების მოძველებული ტექნოლოგიით მუშაობამ მრავალი ადამიანის სიცოცხლე შეიწირა. მართალია საქნახშირმა უკვე შეისყიდა თანამედროვე და უსაფრთხო მოწყობილობა როგორცაა სამთო კომბაინები, ლოკომოტივები, მაგრამ ეს საკმარისი არ არის. ამჟამად ის ინტენსიურად მუშაობს ახალ სპეციალურ სამთომადნო ტექნოლოგიებზე, რაც მნიშვნელოვნად გაზრდის მწარმოებლურობას მომუშავეების უსაფრთხოებას.

დღეისათვის ტყიბულის მუნიციპალიტეტში, ოფიციალური სტატისტიკის თანახმად, მოქმედია 347 საწარმო, რომელთაგან 2 არის მსხვილი, 10 საშუალო და დანარჩენი მცირე საწარმოები. მუნიციპალიტეტის ეკონომიკის ძირითადი დარგია ქვანახშირის მომპოვებელი მრეწველობა.

მუნიციპალიტეტში დასაქმებულთა უმეტესობათვით დასაქმებულთა კატეგორიას განეკუთნება, საქმიანობენ ოჯახურ მეურნეობებში და დაბალმწარმოებლურობის გამო ორიენტირებული არიან სასურსათო მოთხოვნების დაკმაყოფილებაზე და არა სარეალიზაციო პროდუქციის წარმოებაზე. თვითდასაქმებულთა მაღალი მაჩვენებელი, ფერმერული მეურნეობების განუვითარებლობა და სოფლის მეურნეობის მოდერნიზაციის დაბალი დონე, რეგიონში სიღარიბის ზრდის უმნიშვნელოვანეს ფაქტორს წარმოადგენს. მართალია მოსახლეობის მცირე ნაწილმა ფეხი აუწყო საბაზრო ეკონომიკის მოთხოვნებს, მაგრამ მისი დიდი ნაწილი კვლავ მძიმე სოციალურ-ეკონომიკურ პირობებშია. აღნიშნულის გამო მკვეთრად შეიცვალა მუნიციპალიტეტის დემოგრაფიული სურათი. სტატისტიკური მონაცემების მიხედვით, ბოლო ათწლეულში, მუნიციპალიტეტში მოსახლეობის კლების მაჩვენებელი კატასტროფულია ( ყოველწლიურად 500-600 ადამიანით მცირდება). 2002 - 2014 წლებში მოსახლეობის რიცხოვნობა ( 31 000 -დან 21 000 - მდე) 10 000 კაცით, ანუ 32 %-ით არის შემცირებული, რაც შობადობის კლების და მიგრაციის ზრდის შედეგია. მუნიციპალიტეტის მოსახლეობის 27 % (5800 ადამიანი) პენსიონერია, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ მოსახლეობა დემოგრაფიულად დაბერებულია. მოსახლეობის 41 % რეგისტრირებულია სოციალურად დაუცველთა ბაზაში.

არსებული მდგომარეობიდან გამომდინარე უნდა დაიწყოს რეგიონის სწორი სტრატეგიული განვითარება, რაც უზრუნველყოფს მოსახლეობის დამაგრებას ადგილზე, შეამცირებს უმუშევრობის დონეს და დაეხმარება მოსახლეობას სიღარიბის დამლევაში. მუნიციპალიტეტში ამჟამად მისდევენ მესაქონლეობას, კარგად ვითარდება მეფუტკრეობა. ამასთან ერთად აუცილებელია მოხდეს ტრადიციული დარგების (მეხილეობა, მეჩაიეობა) აღდგენა და განვითარება. საკმაოდ დიდი პოტენციალია ტურიზმის განვითარების მიმართულებით.

გასული საუკუნის 80-იან წლებში ტყიბულის რაიონის ბიუჯეტის 70%-ს ხილის შეგროვება-გადამუშავებიდან შემოსული შემოსავალი შეადგენდა. თითქმის ყველა სოფელში იყო გახსნილი ხილის დამამზადებელი პუნქტები და აქ შეგროვილი ხილი ხრესილის და ქუთაისის საკონსერვო ქარხნებში გადამუშავდებოდა. ტყიბულის მუნიციპალიტეტში ამჟამადაც არსებობს ხილის წარმოების ტრადიცია, მაგრამ ხილის გადამუშავება აღარ ხდება. ინვესტორის მოძებნისა და პროექტის განხორციელების შემთხვევაში კი, ხილის შეგროვება-გადამუშავების პროცესით, შესაძლებელია მუნიციპალიტეტის მოსახლეობის დასაქმება. დღეისათვის არსებული მონაცემებით, შეიძლება გარეული ვაშლის, მსხლის და ტყემლის, მოცვისა და მაცვალის, ანწლის, ხურმა-კარალიოკის, ღოღნაშო-ქლიავის, კულტურული ვაშლისა და მსხლის დამზადება.

ხილის გადამამუშავებით კი შეიძლება მივიღოთ ეკოლოგიურად სუფთა მაღალხარისხიანი წვენები, ხილფაფები და ჩირი, სადაც მთლიანად იქნება შენარჩუნებული მაღალმთიანი რეგიონის ხილისთვის დამახასიათებელი თვისებები. ხილის გადამამუშავებელი საწარმოს დაფუძნება შესაძლებელია ტყიბულის მუნიციპალიტეტის მაღალმთიან სოფლებში სადაც ინვესტორს ექნება შესაძლებლობა, ისარგებლოს შესაბამისი საგადასახადო და სხვა შეღავათებით. ეფექტური პროგრამის შემუშავება და ხილის შეგროვება-გადამამუშავების პროცესის დაწყება მნიშვნელოვან ბიძგს მისცემს მუნიციპალიტეტის ეკონომიკის განვითარებას და ადგილობრივი მოსახლეობის შემოსავლის წყაროს გაჩენას.

საბჭოთა პერიოდში ტყიბულის მუნიციპალიტეტის მოსახლეობა დაკავებული იყო მეჩაიეობით. საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ ჩაის პლამტაციები გაველორდა. ამჟამად ჩაის კულტურას 200 ჰა ფართობი უჭირავს. 1934 წელს დაფუძნებული ტყიბულის ჩაის ფაბრიკა ოთხმოცდაათიან წლებში გერმანულმა ფირმა მარტინ ბაუერმა შეისყიდა. მოგვიანებით იგი შპს “ტყიბულის ჩაი“-ს საკუთრებაში გადავიდა. მის საკუთრებაშია ზღვის დონიდან 1300 მეტრის სიმაღლეზე მდებარე 27 ჰა ჩაის პლანტაცია. კომპანია ყოველწლიურად კრეფს და ამუშავებს 200-250 ტონა 2-3 ფოთლიან, ნაზ და მაღალი კვებითი ღირებულების მქონე ეკოლოგიურად სუფთა ჩაის ნედლ ფოთოლს. კომპანიაში დასაქმებულია 140-მდე ადამიანი. საწარმო ორიენტირებულია შავი ბაიხის ჩაის წარმოებაზე. გარდა ადგილობრივი ბაზრისა პროდუქცია სარეალიზაციოდ გადის ინგლისსა და აშშ-ში. პროდუქცია იწარმოება კლასიკური ტექნოლოგიით.

ტრადიციულ დარგებთან ერთად მუნიციპალიტეტში თანდათანობით ფეხს იდგამს და ვითარდება ტურისტული ინდუსტრია.

მუნიციპალიტეტს დიდი ტურისტული პოტენციალი აქვს, რაც უკეთ უნდა იქნეს გამოყენებული და ათვისებული ბიზნესსექტორის მხრიდან, რისთვისაც საჭიროა დაინერგოს და განახორციელდეს შესაბამისი ხელის შემწყობი პროექტები და ღონისძიებები. ტყიბულის მუნიციპალიტეტი განთქმულია ისტორიული ძეგლებით. ისინი ყურადღებას იქცევენ თავიანთი მოზაიკით, მოხატულობით, ფრესკული და ლაპიდარული წარწერებით. ისტორიული ძეგლებიდან უმნიშვნელოვანესია გელათის სამონასტრო კომპლექსი, „მოწამეთა“ და „ნაქალაქარი“, ასევე ჯვარისის, ცუცხვათის და საწირის ციხეები. ბუნების საოცრებას წარმოადგენს ცუცხვათის კარსტული მღვიმე „მადარა“, რომელიც 13 სართულისაგან შედგება და რამდენიმე სართულშია წარმოქმნილი სტალაქტიტები და სტალაგმიტები. გარდა გელათისა და მოწამეთას სამონასტრო კომპლექსისა მასობრივი ტურიზმის ობიექტად გადაქცევის პერსპექტივა აქვს ცუცხვათის მღვიმოვანს (რომელიც 1974 წლიდან სახელმწიფო ნაკრძალადაა გამოცხადებული) და ცხრაჯვარს. ტურიზმისა და დასვენების ზონებს მიეკუთვნება ტყიბულისა და შაორის წყალსაცავების ტერიტორია.

მუნიციპალიტეტში ტურიზმის განვითარების მიმართულებით გარკვეული ნაბიჯები უკვე გადაიდგა: გელათის მონასტრიდან, ცუცხვათის მღვიმოვანის გავლით, ახალსოფლის წყალსაცავამდე 25 კმ. სიგრძის საფეხმავლო ტურისტული ბილიკი მოეწყო, დაგეგმილია: „ცხრაჯვარზე“ ტურისტული ინფრასტრუქტურის განვითარება და ა. შ.

იმედს ვიტოვებთ, რომ ტრადიციული და არატრადიციული დარგების განვითარება ხელს შეუწყობს ტყიბულის მუნიციპალიტეტის ეკონომიკურ ზრდას, ადგილობრივი მოსახლეობის დასაქმებას და მათთვის ალტერნატიული შემოსავლის წყაროს გაჩენას.

## გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ბერძენიშვილი ნ., საქართველოს ისტორიის საკითხები, თბ. 1990.
2. ნიშნიანიძე ი., ნიშნიანიძე დ., ოკრიბა. თბ., რაეო. 2003.
3. შავიანიძე დ., ოკრიბა (ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ნარკვევი), ქუთაისი, აწსუ., 2005.
4. შავიანიძე დ., ოკრიბის მოსახლეობის მოზაიკურობა მიგრაციული პროცესების ფონზე. ქუთაისი, 1999.
5. ტყიბულის მუნიციპალიტეტი, მდებარეობა, განლაგება, ისტორიული ძეგლები.<http://tkibuli.gov.ge/ge/mdebareoba-ganlageba-istoriuli-zeglebi>
6. სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, <http://www.geostat.ge/>.